

УДК 378.126

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.79.2.23>

А. В. Суцєнко

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри освіти та управління навчальним закладом
Класичного приватного університету

В. М. Кравченко

доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри освіти та управління навчальним закладом
Класичного приватного університету

Ю. А. Кузьменко

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри освіти та управління навчальним закладом
Класичного приватного університету

К. О. Андрєєва

аспірантка кафедри освіти та управління навчальним закладом
Класичного приватного університету

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ НА ЗАСАДАХ МЕНТОРСТВА ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті проведено дослідження педагогічної проблеми професійної підготовки майбутніх педагогів закладів вищої освіти на засадах менторства. Встановлено, що одним зі шляхів вирішення цієї проблеми є розроблення компетентнісної моделі викладача-ментора. Імплементация законів України «Про освіту» та «Про вищу освіту» вимагає пильної уваги до здобутків світової вищої освіти, нового бачення ролі викладача закладу вищої освіти як ментора, коуча, фасилітатора, його орієнтації на особистісно орієнтоване навчання студентів, суб'єкт-суб'єктний характер навчальної взаємодії, що, безумовно, має бути враховано у професійній підготовці майбутніх педагогів закладів вищої освіти як в освітньо-професійній програмі та навчальному плані, так і в змісті, формах, методах і засобах цієї підготовки, розробленні й упровадженні компетентнісної моделі ментора. Побудова моделі викладача-ментора ґрунтувалася на описі сукупності якостей педагога закладу вищої освіти, які забезпечують успішне виконання комплексу функціональних педагогічних ролей, а також самонавчання та саморозвиток працівника. Компетентнісна модель викладача-ментора містить загальнокультурні, інформаційно-аналітичні та комунікативні групи компетентностей, сформованість яких забезпечує реалізацію всіх видів менторства: традиційного менторства, ementoring (менторських програм), peermentoring, teammentoring, групового менторства. Встановлено, що функції ментора, залежно від виду менторства, може виконувати викладач, аспірант, магістрант, студент-бакалавр. Викладач-ментор, у якого сформовані якості особистості згідно з моделлю, здатний успішно виконувати комплекс рольових функцій, зумовлених як глобалізаційними процесами, так і необхідністю реалізації компетентнісного та особистісно орієнтованого підходів до підготовки фахівців, а саме функції суб'єкта процесу передачі знань і формування професійних компетентностей, інтерпретатора інформації, комунікатора, модератора, ініціатора навчальних і творчих дій, генератора ідей, координатора, наставника.

Ключові слова: особистісно орієнтоване навчання, компетентність, ментор, модель, майбутній педагог закладу вищої освіти, освітньо-професійна програма «Педагогіка вищої школи».

Постановка проблеми. Орієнтація на суб'єкт-суб'єктну взаємодію викладача та студентів у процесі професійної підготовки майбутніх педагогів закладів вищої освіти України вимагає перегляду ролі викладача, формування майбутніх викладачів вищої школи з новим поглядом на процес навчання, на можливості реалізації нових форм, методів і засобів професійної підготовки фахівців освітньої галузі. За цих умов модернізація про-

фесійної підготовки майбутніх педагогів закладів вищої освіти в межах освітньо-професійної програми «Педагогіка вищої школи» повинна орієнтуватися на зміну та розширення функцій викладача, реалізацію його діяльності як наставника, тренера, фасилітатора, розроблення та впровадження компетентнісної моделі ментора. Імплементация законів України «Про освіту» (2017 р., зі змінами) [1] та «Про вищу освіту» (2014 р., зі змінами) [2] вимагає

пильної уваги до здобутків світової вищої освіти, нового бачення ролі викладача закладу вищої освіти як ментора, коуча, фасилітатора, його орієнтації на особистісно орієнтоване навчання студентів, суб'єкт-суб'єктний характер навчальної взаємодії, що, безумовно, має бути враховано у професійній підготовці майбутніх педагогів закладів вищої освіти як в освітньо-професійній програмі та навчальному плані, так і в змісті, формах, методах і засобах цієї підготовки. Особливого значення в умовах інтеграції компетентнісного підходу до професійної підготовки фахівців з особистісно орієнтованим навчанням набуває проблема розроблення компетентнісної моделі викладача-ментора, здатного до поєднання функцій організатора пізнавальної діяльності студентів та консультування, коучингу, тренінгу, спрямованих на послідовне формування їхньої професійної компетентності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У контексті нашого дослідження особливе значення мають особистісно орієнтований і компетентнісний підходи до підготовки фахівців. Особистісно орієнтований підхід в освіті розробляли К. Абульханова-Славська, І. Агапов, В. Болотов, С. Бондар, А. Брушлинський, О. Савченко, І. Якиманська та інші вчені. Основи компетентнісного підходу були закладені завдяки дослідженням А. Андрєєва, І. Бежа, Н. Бібік, І. Зимньої, О. Овчарук, О. Пометун, В. Серікова, А. Хуторського, С. Шишова, І. Яшукта інших авторів.

На понятійному рівні терміни «ментор», «коуч», «едвайзер», «фасилітатор», «тьютор» аналізували Н. Алюшина [3], Я. Демус [4], С. Капанжи [5], А. Киричок [6], А. Міщук [7], К. Осадча [8], І. Сидорук [9], О. Соколова [10] та інші науковці. У працях цих дослідників розкрито види й моделі менторства, його характерні риси, роль і функції ментора.

У роботі О. Соколової розглянуто зміст і частоту вживання понять «ментор», «коуч», «едвайзер», «фасилітатор», «тьютор» в англійській літературі. У контексті нашого дослідження вагоме значення має проведений авторкою стислий аналіз моделей менторства, однією з яких є загальна компетентнісна модель менторства. У цій моделі функція ментора полягає у встановленні зв'язку навчання з практичним застосуванням отриманих знань [10]. Інтерпретацію моделей менторства, наведених у дослідженні О. Соколової, запропонувала А. Міщук стосовно взаємодії вчителя-початківця та вчителя-наставника. Розглядаючи стажування вчителя-початківця як менторство, вона вказує на гостру потребу у впровадженні коучингу та менторства у вищу освіту. Дослідниця зазначила: «Навчальний заклад середньої освіти має тримати не формальний, а реальний контакт із педагогічним вищим навчальним закладом, здійснювати селекцію на етапі становлення майбут-

ніх учителів, формувати запит для факультетів та поновлювати викладацький склад» [7].

Своєю чергою Я. Демус дослідила професійну соціально-психологічну компетентність ментора в галузі фізичної культури, надала опис оздоровчої, освітньої, виховної, комунікативної та організаційної функцій, які він має виконувати [4]. Н. Алюшина розробила компетентнісну модель наставника інноваційного типу в системі державної служби, що містить три блоки компетенцій: а) професійні компетенції, які є основними для всіх державних службовців; б) загальнокультурні компетенції, що є основою для формування професійної мобільності фахівця (комунікативні, управлінські, корпоративні, дослідницькі, іншомовні та громадянські компетенції); в) спеціальні компетенції, необхідні для ефективного здійснення наставницької діяльності, співробітництва у професійному середовищі, міжособистісної взаємодії всередині колективу, а також у відносинах «наставник – спеціаліст» (психолого-педагогічні, методичні та коуч-компетенції) [3]. А. Киричок та Т. Киричок наводять основні теоретичні відомості про менторський підхід у вищій освіті, його використання в підготовці фахівців зі зв'язків із громадськістю. Учені наголошують на тому, що використання саме компетентнісної моделі в менторстві дасть змогу вдосконалити систему підготовки фахівців [11, с. 35].

Проведені науковцями дослідження сприяли понятійній диференціації понять «тьютор», «коуч», «едвайзер», «ментор», «фасилітатор», а також встановленню змісту менторства в освіті як дидактичних, особистісних, тривалих взаємин досвідченого наставника та студента. Проте роботи вищезазначених авторів лише дотично стосувалися проблеми менторства у професійній підготовці майбутніх педагогів закладів вищої освіти, тому розроблення компетентнісної моделі ментора закладу вищої освіти є актуальним.

Мета статті. Відповідно, ключовою метою роботи є розроблення компетентнісної моделі викладача-ментора на основі компетентнісного та особистісно орієнтованого підходів до професійної підготовки майбутніх педагогів закладів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Європейський вектор розвитку вітчизняної освіти передбачає наявність викладачів нової формації, які здатні успішно виконувати комплекс рольових функцій, зумовлених як глобалізаційними процесами, так і необхідністю реалізації компетентнісного та особистісно орієнтованого підходів до підготовки фахівців, а саме функцій суб'єкта процесу передачі знань і формування професійних компетентностей, інтерпретатора інформації, комунікатора, модератора, фасилітатора, тьютора, ініціатора навчальних і творчих дій, генератора ідей, координатора, наставника [12, с. 160]. Підготовка май-

бутніх педагогів закладів вищої освіти до виконання зазначених рольових функцій у нашому дослідженні ґрунтувалася на розробленні компетентнісної моделі педагога-ментора.

У педагогічній науці під моделлю фахівця розуміють описовий аналог, який відображає основні характеристики об'єкта, що вивчається, яким є узагальнений образ фахівця цього профілю. Розрізняють два підходи до побудови моделі фахівця: у межах першого підходу розглядається модель діяльності фахівця з повним описом елементів цієї діяльності, а другий підхід передбачає виділення особистісних якостей фахівця [13].

Оскільки компетентнісна модель ментора містить певним чином згрупований і структурований перелік компетентностей, ми зосередилися на побудові моделі викладача-ментора на основі другого підходу, що передбачає опис сукупності якостей педагога закладу вищої освіти, які забезпечують успішне виконання комплексу функціональних педагогічних ролей, а також самонавчання та саморозвиток працівника. Такий вибір підходу зумовлений змістом поняття «компетентність», наведеного в Законі України «Про освіту»: «Компетентність – динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність» [1]. Тобто компетентність ми розглядаємо як особистісне утворення, сукупність певних якостей особистості. Таке розуміння побудови компетентнісної моделі викладача-ментора вимагає виділення компетентностей і програмних результатів навчання, формування яких сприятиме реалізації виділених рольових функцій педагога вищої школи.

У таблиці 1 подано можливі види менторства та способи й результати їх реалізації. Зазначимо, що побудова цієї таблиці ґрунтувалася на матеріалі низки досліджень, зокрема [3; 10; 11].

Для реалізації всіх зазначених у таблиці 1 видів менторства необхідно сформуванню комплекс ком-

петентностей, який ми будували з використанням державного стандарту підготовки магістрів спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки» [14] та освітньо-професійної програми «Педагогіка вищої школи» Класичного приватного університету (м. Запоріжжя) [15], на підставі ролей, які реалізує ментор-викладач. Ми класифікували компетентності за трьома групами: загальнокультурні компетентності, інформаційно-аналітичні компетентності, комунікативні компетентності.

До групи **загальнокультурних компетентностей** належать:

- здатність до абстрактного мислення, аналізу й синтезу;
- здатність учитися та оволодівати сучасними знаннями;
- здатність діяти соціально відповідально та свідомо;
- здатність виявляти, ставити та розв'язувати проблеми;
- критичне осмислення проблем у сфері освіти, педагогіки та на межі галузей знань.

Групу **інформаційно-аналітичних компетентностей** становлять:

- здатність до пошуку, оброблення й аналізу інформації з різних джерел;
- здатність працювати в міжнародному контексті;
- здатність до використання сучасних інформаційно-комунікаційних і цифрових технологій в освітній та дослідницькій діяльності;
- здатність проектувати та досліджувати освітні системи;
- здатність інтегрувати знання у сфері освіти / педагогіки та розв'язувати складні завдання в мультидисциплінарних і міждисциплінарних контекстах;
- здатність застосовувати та розробляти нові підходи до вирішення завдань дослідницького та/або інноваційного характеру у сфері освіти й педагогіки;
- здатність розробляти та реалізовувати нові освітні інструменти і проекти, інтегрувати їх в освітнє середовище закладу освіти.

Таблиця 1

Види менторства, способи та результати їх реалізації

Види менторства	Вид педагогічної взаємодії	Ментор	Результат
Традиційне менторство	Викладач – студент	Викладач	Формування компетентностей, особистісне зростання
Ementoring (менторські програми)	Комунікація онлайн або за допомогою листування	Викладач	Особистісне зростання
Peermentoring	Наставництво однолітків	Аспірант, студент магістратури, студент старших курсів або одноліток	Особистісне зростання
Teamentoring	Викладач – студенти (не більше чотирьох)	Викладач	Формування компетентностей, індивідуальне зростання кожного члена групи
Групове менторство	Викладач – група студентів (більше чотирьох)	Викладач	Формування компетентностей

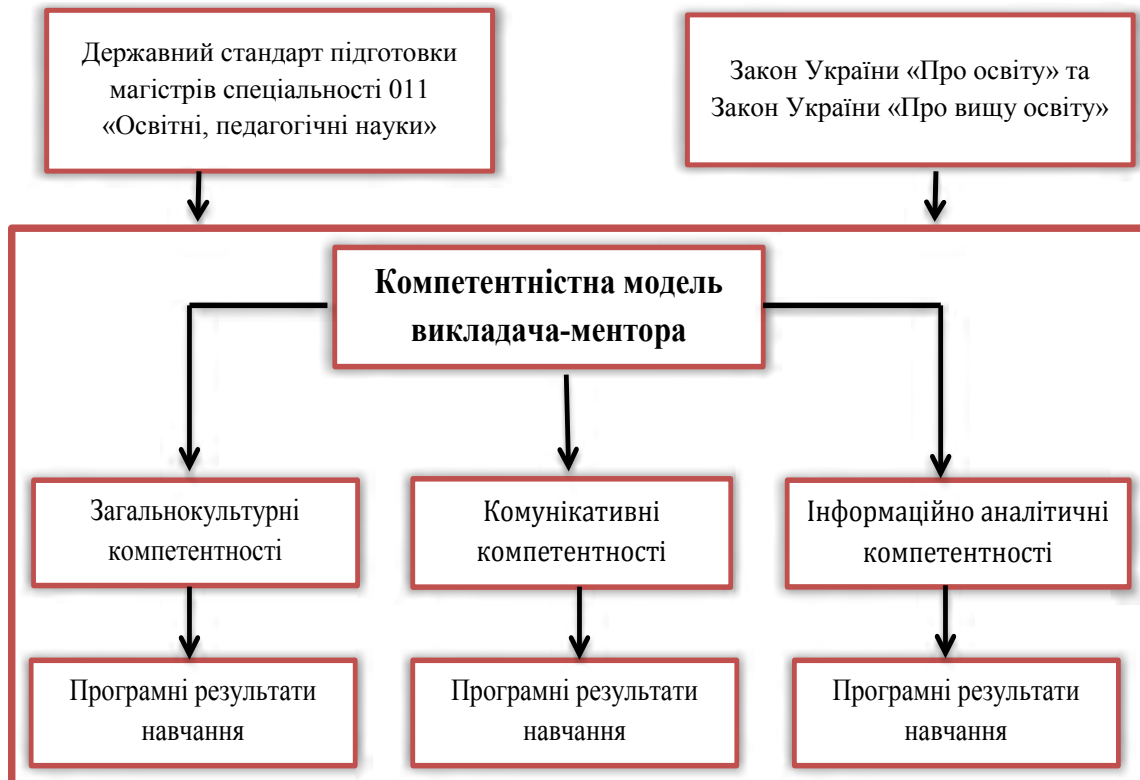

Рис. 1. Компетентнісна модель викладача-ментора

До групи **комунікативних компетентностей** належать:

- здатність урахувати різноманітність, індивідуальні особливості студентів у плануванні та реалізації освітнього процесу в закладі освіти;
- здатність до міжособистісної взаємодії;
- здатність управляти стратегічним розвитком команди в педагогічній, науково-педагогічній і науковій діяльності;
- здатність здійснювати експертизу та надавати консультації з питань освітньої політики й інновацій в освіті;
- здатність до адаптації та дії в новій ситуації;
- здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

Унаслідок узагальнення різноманітних підходів до менторства можна охарактеризувати зміст діяльності викладача-ментора, який полягає у формуванні комплексу компетентностей кожного магістранта, навчанні та вихованні його особистості, формуванні елементів авторської системи діяльності майбутнього педагога закладу вищої освіти на прикладі власної системи діяльності викладача, створенні практичної основи для успішної професійної адаптації магістранта, неухильному особистісному зростанні та реалізації творчого потенціалу.

На рисунку 1 представлена розроблена нами компетентнісна модель викладача-ментора, що містить виділені групи компетентностей та програмні результати навчання. Водночас ця модель демонструє напрями підготовки майбутніх педаго-

гів закладів вищої освіти для виконання ролі викладача-ментора. Ці напрями визначаються групами компетентностей, які необхідно сформувати, та відповідними дисциплінами, у межах вивчення яких формуватимуться ці компетентності, згідно з матрицею відповідностей освітньо-професійної програми «Педагогіка вищої школи» Класичного приватного університету (м. Запоріжжя).

Звісно, програмні результати навчання, представлені на рис. 1, повинні відповідати певним компетентностям, поданим у кожній із виділених груп компетентностей.

Висновки і пропозиції. Імплементация законів України «Про освіту» та «Про вищу освіту» вимагає пильної уваги до здобутків світової вищої освіти, нового бачення ролі викладача закладу вищої освіти як ментора, коуча, фасилітатора, його орієнтації на особистісно орієнтоване навчання студентів, суб'єкт-суб'єктний характер навчальної взаємодії, що, безумовно, має бути враховано у професійній підготовці майбутніх педагогів закладів вищої освіти як в освітньо-професійній програмі та навчальному плані, так і в змісті, формах, методах і засобах цієї підготовки, розробленні та впровадженні компетентнісної моделі ментора. Побудова моделі викладача-ментора ґрунтується на описі сукупності якостей педагога закладу вищої освіти, які забезпечують успішне виконання комплексу функціональних педагогічних ролей, а також самонавчання й саморозвиток працівника. Компетентнісна

модель викладача-ментора містить загальнокультурні, інформаційно-аналітичні та комунікативні групи компетентностей, сформованість яких забезпечує реалізацію всіх видів менторства. Викладач-ментор, у якого сформовані якості особистості згідно з наведеною моделлю, здатний успішно виконувати комплекс рольових функцій, зумовлених як глобалізаційними процесами, так і необхідністю реалізації компетентнісного та особистісно орієнтованого підходів до підготовки фахівців, а саме функції суб'єкта процесу передачі знань і формування професійних компетентностей, інтерпретатора інформації, комунікатора, модератора, ініціатора навчальних і творчих дій, генератора ідей, координатора, наставника.

Перспективи дослідження проблеми компетентнісної моделі менторства ми вбачаємо в розробленні моделі та педагогічних умов професійної підготовки майбутніх педагогів вищої школи на засадах менторства з урахуванням його видів та з огляду на функції можливих учасників цього процесу.

Список використаної літератури:

1. Про освіту : Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII (у редакції від 21 листопада 2021 р.) / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
2. Про вищу освіту : Закон України від 1 липня 2014 р. № 1556-VII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.
3. Алюшина Н. Компетентнісна модель наставника інноваційного типу в системі державної служби. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2014. Вип. 3. С. 89–98.
4. Демус Я. Соціально-психологічна компетентність ментора у галузі фізичної культури. *Імідж сучасного педагога*. 2021. № 2(197). С. 37–41.
5. Капанжи С. Ефективне використання робочого часу викладача при впровадженні змішаного/дистанційного навчання в закладах фахової передвищої освіти : методична розробка. Кам'янське, 2021. 37 с.
6. Киричок А. Менторський підхід у підготовці PR-фахівців. *Держава та регіони. Серія «Соціальні комунікації»*. 2016. Вип. 3(27). С. 165–170.
7. Міщук А. Потрібне менторство. *Освітня політика: портал громадських експертів*. URL: <http://education-ua.org/ru/articles/1064-potribne-mentorstvo>.
8. Осадча К. Теоретико-методологічні засади професійної підготовки майбутніх учителів до тьюторської діяльності : автореф. дис. ... докт. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» ; Класичний приватний університет. Запоріжжя, 2020. 40 с.
9. Сидорук І. Роль менторства у професійній підготовці майбутніх соціальних працівників. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогічні науки»*. 2019. Вип. 2(18). С. 283–289.
10. Соколова Е. Анализ терминологического ряда «коуч», «ментор», «тьютор», «фасилитатор», «эдвайзер» в контексте непрерывного образования. *Непрерывное образование: XXI век*. 2013. Вып. 4. С. 1–11.
11. Педагогічна компетентність викладача. Впровадження інноваційних методів навчання у практичну діяльність викладача закладу вищої освіти : навчальний посібник для докторів філософії спеціальності 186 «Видавництво та поліграфія» та 061 «Журналістика» / уклад. : А. Киричок, Т. Киричок. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. 57 с.
12. Котєнєва І., Карлова Н. Професійні ролі викладача вищої школи у підготовці майбутніх фахівців. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2021. Вип. 1(339). Ч. І. С. 157–166.
13. Пряжников Н., Пряжникова Е. Психология труда : учебное пособие для студентов высших учебных заведений. Москва : Издательский центр «Академия», 2009. 480 с. URL: <http://psychlib.ru/mgppu/PPT-2009/PPT-478.htm#p1>.
14. Державний стандарт вищої освіти за спеціальністю 011 «Освітні, педагогічні науки» другого (магістерського) рівня вищої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini/zatverdzeni-standarti-vishoyi-osviti>.
15. Освітньо-професійна програма «Педагогіка вищої школи». URL: http://virtuni.education.zp.ua/edu_cpu/course/category.php?id=94.

Sushchenko A., Kravchenko V., Kuzmenko Yu., Andriieva K. Pedagogical problem of professional training for future teachers of institutions of higher education on the basis of mentoring

The article researches the pedagogical problem of professional training of future teachers of higher education on the basis of mentoring. It has been established that one of the ways to solve this problem is to develop a competency model of a teacher as a mentor. Implementation of the Laws of Ukraine "On Education" and "On Higher Education" requires close attention to the achievements of world higher education, a new vision of the role of a teacher of higher education as a mentor, coach, facilitator, his focus on personality-oriented learning, subject-subject nature of educational interaction, which, of course, should be reflected in the training of future teachers of higher education in the educational and professional program and curriculum, as well as in the content, forms, methods and means of this training, development and implementation of the

mentor's competency model. The construction of the model of teacher as a mentor is based on the description of the set of qualities of a teacher of higher education, which ensures the successful implementation of a set of functional pedagogical roles, as well as self-learning and self-development of the employee. The competency model of the teacher as a mentor contains general cultural, informational, analytical and communicative groups of competencies, the formation of which ensures the implementation of all types of mentoring: traditional mentoring, peer mentoring, e-mentoring (mentoring programs), team mentoring, group mentoring. It is shown that the functions of a mentor can be performed, depending on the type of mentoring, teacher, graduate student, graduate student, and bachelor student. Due to both globalization processes and the need to implement competency and personality-oriented approaches to training, the teacher, who has formed personality qualities of a mentor according to the model, is able to successfully perform a set of role functions, such as the subject of knowledge transfer and professional competencies, interpreter information, communicator, moderator, initiator of educational and creative activities, generator of ideas, coordinator.

Key words: *personality-oriented education, competence, mentor, model, future teacher of higher education institution, educational-professional program "Higher School Pedagogy".*